

På sporet af forhistorien

Af Finn Erik Kramer

I det 2. årtusinde før Kristus blomstrede de mykenske kulturer i Grækenland. På Kreta opførtes de store paladser, Knossos og Festos af den minoiske kultur. Her stod den europæiske kulturs vugge. I Skandinavien lyste bronzealderens soldyrkelse med kæmpehøje og helleristninger. På samme tidspunkt boede der også mennesker i Grønland, bl. a. på den lille ø Nipisat ca 20 km syd for Sisimiut. Det er denne boplads, der her skal berettes om.

Grønland er et af de sidste områder af verden, som blev beboet af mennesker. Kun små 5.000 år har vi været her. Den grønlandske fortid har aldrig frembragt imponerende bygningsværker, som det kendes fra de asiatiske, afrikanske, europæiske og sydamerikanske kontinenter. Heller ikke imponerende kunstværker eller højtudviklede samfundsformer kendes fra Grønlands fortid. Men de grønlandske forhistoriske kulturer har magtet noget andet, som kræver ligeså stor beundring: De har, spredt ud over enorme geografiske områder i små grupper, magtet at tilpasse sig og overleve under ekstreme klimatiske forhold. Og i perioder, hvor fangsten var god har

de ikke blot magtet at overleve, de har haft et godt liv og levet i overflod.

Hvordan ved vi nu dette? Ja, her kommer den arkæologiske videnskab os til hjælp. Arkæologerne gennemfører rekognosceringer, og nogle af de fundne bopladser vælger de måske at udgrave. Inden de går igang må arkæologen stille sig en række spørgsmål, som måske kan blive besvaret. Det kunne f. eks. være: Hvor gammel er bopladsen? På hvilken årstid var de her? Hvormange gange var de her? Hvilke dyr jagede de? Hvordan så deres boliger og redskaber ud? Hvormange var de? Hvorfor forsvandt de? Og ikke mindst: Hvem var de? Arkæologen ved godt, at de fund han/hun gør ikke direkte fortæller, hvad man skal mene om dem. De kan jo ikke snakke. Kun gennem nøjagtig registrering, eksperimenter, formulering og testning af hypoteser, ved at sammenligne sine hy-

Finn Erik Kramer. Hovedfag i historie fra Aarhus Universitet i 1980. Hovedfag i forhistorisk arkæologi fra Københavns Universitet i 1990. Fra 1988–1994 leder af Sisimiut Museum. Fra 1994 leder af og arkæolog på Nordsjællandsk Folkemuseum i Hillerød.

Fra udgravningens start i 1990, hvor møddingsområderne blev udgravet. I 1993 udgravede vi området til højre, hvor teltet står. Her lå for 3000 år siden bopladsens ildsteder og boliger.

potenser med andre fund og ved at få hjælp fra andre videnskabsgrene som zoologi, geologi og botanik kan arkæologen nå frem til nogle modeller, som kan give et billede af den fortid, man ønsker at forstå. Det er også derfor, at udgravninger kun må foretages under en arkæologs ledelse: En genstand gravet ud af en person, som ikke er arkæolog, fortæller os ikke så frygtelig meget om forhistorien eller de mennesker som lavede genstanden. Det er kun – en genstand.

Sisimiut Museum fandt under en rekognoscering i 1989 en boplads fra Saqqaq-kulturen på Nipisat. I 1990, 1992 og 1993 har museet gennemført arkæologiske udgravninger af bopladsen, og den blev i sommeren 1994 afsluttet af arkæologen Tinna Møbjerg.

Vi valgte at udgrave netop denne boplads, fordi materiale af ben, tak, tand og tildels også træ var fint bevaret. Vi har også udgravet den, fordi bosættelserne primært stammer fra den yngre del af Saqqaq-kulturens tid i Grønland, en periode vi ikke ved ret meget om. De tusinder af fund vi har gjort på bopladsen har virkelig vist os, hvor uendeligt lidt vi endnu ved om de forhistoriske kulturer i Grønland. De fleste ben, tak- og tand-redskaberne er af en slags, som aldrig tidligere er fundet i Grønland, ja, mange af dem kendes heller ikke fra Canada eller Alaska.

De første Saqqaq-mennesker, som bosatte sig på Nipisat, kom dertil for små 4.000 år siden. I de følgende århundreder vender mennesker tilbage dertil nogle gange, men det er først hen mod

En del af boligområdet. De fleste af stenene har været brugt i boligernes konstruktion. Det har måske været skindtelte med teltstænger lavet af drivtømmer. Stenene på billedet stammer fra flere bosættelsesfaser.

slutningen af Saqqaq-kulturens tid i Grønland, at menneskene bliver på stedet i længere tid end blot nogle få dage eller uger. I perioden fra ca 1.000-700 før Kristus har øen været besøgt gentagne gange af mennesker, som ser ud til at være kommet der først på sommeren og først rejst videre til deres vinterboplads hen på efteråret.

De fleste af menneskene har bosat sig på det samme sted. Det vil sige, at vi kan finde rester af deres boliger, ildsteder og redskaber i lag ovenpå hinanden – forhistoriens lagkage. Den sidste bosættelse lå dog lidt væk fra de andre.

Fra de første 3-4 bosættelser er fundene kun sparsomme. Vi kan se, at de har været på stedet om sommeren, fordi mange af knoglerne fra de dyr de udnyttede stammer fra unge dyr og fugle født

først på sommeren. Men fra de tidlige bosættelser er fundene af redskaber og spor efter boliger og ildsteder kun sparsomme.

Anderledes rige er fundene fra de senere bosættelser. Det ser ud til, at det har været et godt sted at leve dengang – ja, i nogle perioder ser det næsten ud som om, man har fråset i kød.

Det vigtigste jagtdyr har været rensdyret. Det har været en overraskelse at finde så mange rensdyrknogler herude på en ø vest for fastlandet, men det viser sikkert, at rensdyret på disse tidspunkter var meget talrigt i hele distriktet – også om sommeren. Noget tilsvarende kendes jo fra 1840'erne og 1850'erne og igen fra 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne.

Der er også mange knogler fra den spættede sæl. Knoglerne stammer både

fra unge og ældre dyr. Om man har været i stand til at fange dem på ynglebankerne, eller om de er fanget fra båd, ved vi ikke. I dag findes der kun nogle små bestande af spættede sæler i området – specielt syd for Itilleq og i Kangerlussuaq.

Også andre havpattedyr er der fundet knogler og tænder fra. Vi har fundet 5 hvalrostænder, ligesom der er gjort fund af knogler og tænder fra store hvaler, marsvin, hvidhval og grønlandssæl. Knoglerne fra de store hvaler kan stamme fra ilanddrevne ådsler, mens hvalrosserne nok er blevet dræbt, når de gik på land om efteråret for hårfældning. Med de øvrige arter kan der imidlertid næppe herske tvivl om, at de er blevet jaget fra både på havet og inde i fjordene. Dette viser at Saqqaq-menneskene må have haft en højt udviklet fangstteknik på vandet. Måske har de også haft skindbåde i stil med kajakkerne. Knoglefundene tyder i hvert tilfælde på det. En del knogler fra torsk og uvak viser, at de også fiskede fra både – måske ved hjælp af net.

Fugleknogler finder vi flest af, og af disse er de fleste fra unge fugle. De fleste er fra måger, gæs og ederfugle, men der er også en del fra mallebuk, skråpe, skarv, kortnæbbet lomvie, alk og tejt. Interessant er det, at der også er en del knogler fra sangsvaner, som jo nu er en meget sjælden gæst i Grønland. Dette viser, at klimaet på årsbasis var nogle grader varmere for 3.000 år siden.

At der så også er fundet et kraniefragment fra en isbjørn kan virke underligt. Isbjørnen ses kun sjældent nu til dags i Sisimiut distriktet, og der går årtier

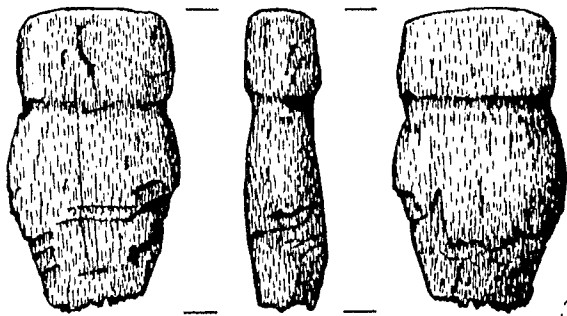
imellem, at de observeres her om sommeren. Fundet er derfor sikkert også udtryk for noget andet, nemlig at Saqqaq-menneskene rejste vidt omkring. F.eks. har materialerne til nogle af deres stenredskaber måtte hentes langt mod nord, og det er sandsynligt, at man deroppe har nedlagt en isbjørn og bragt kraniet med sydover. Isbjørnen har jo altid været betragtet med en vis ærefrygt, og det gjorde Saqqaq-menneskene sikkert også.

Man havde også hunde på bopladsen. De har sikkert været trænet til at hjælpe under rendyrjagterne, ligesom de kan have været brugt som pakkdyr, når man rejste videre. Om de også havde hundslæder, ved vi ikke. De ældste og bedst bevarede hundekæber overhovedet fra det arktiske område er fundet på Nipisat.

I alt er der fundet mellem 100–200.000 knogler og knoglefragmenter på Nipisat. Der forestår et stort arbejde med at bestemme arterne, og endnu er kun en lille del af arbejdet udført. Så vil sikkert opdage endnu flere arter af fugle og dyr, som blev jaget af Saqqaq-menneskene på Nipisat.

Dyrene og fuglene blev ikke kun jaget for kødets skyld. Fra dem fik man også skind til tøj og boliger, sener til tråd og snor, og knogler, tand og tak af hvilke man kunne lave redskaber. Mange stykker tak og knogle bærer spor efter arbejdet med at skære stykker af, som kunne bruges til redskaber.

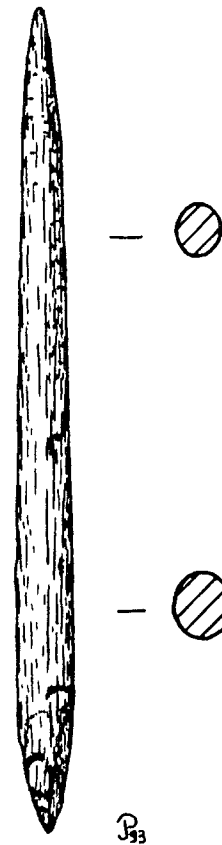
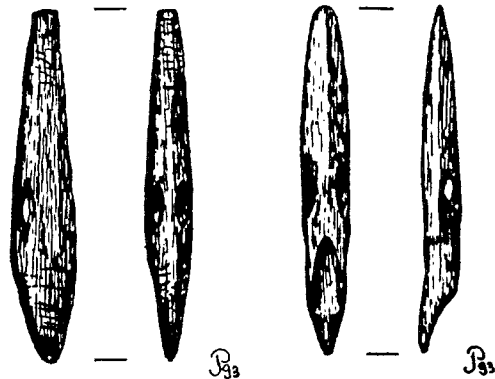
Det mest spændende fund indtil nu er en lille udskæring i hvalrosknogle, som har en slående lighed med et menneske. Kan dette virkelig være Saqqaq-men-

Saqqaq-mennesket (?), skåret i hvalrosknogle.
Højde 5 cm.

nesket, der her træder frem for os for første gang? »Desværre« mangler figuren karakteristiske menneskelige kendetegn, som f.eks. næse, øjne eller mund. Og så længe vi ikke kender andre af den slags figurer fra Saqqaq-kulturen kan vi ikke sige, om det virkelig er en menneskefigur. Måske er det »kun« et skaft, som er brækket forneden, men det kan jo f.eks. også være et skaft formet som et menneske? Vi ved det ikke. Læseren må selv danne sig sin mening.

Af stor vigtighed for tolkningen af disse menneskers kontakt med andre områder er harpunhovederne. Nogle af disse viser slående ligheder med harpunhoveder fra samtidige bopladser i Canada. For at disse ligheder kan opstå er det sandsynligt, at der må have eksisteret en form for kontakt til Canada. Andre af harpunhovederne er af typer, vi kender fra den ældre Saqqaq-kulturs bopladser, f.eks. fra Qeqertasussuk ved Qasigianguit. Det viser, at man ikke havde glemt forfædrenes jagtredskaber. Endelig er nogen af en type, som vi ikke kender andre steder fra. Vi har også fundet harpunforskafter, der passer præcist op i harpunhovedernes skaft hul.

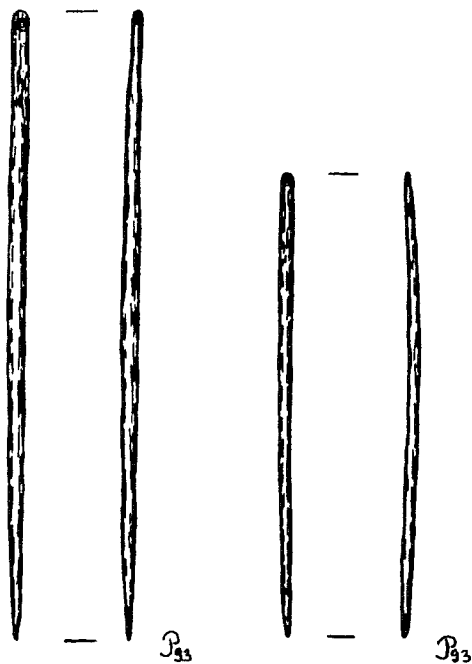
Harpunhoveder og forskaft af rensdyrtak. Størrelse 1:1.

Det redskab vi har fundet flest af er synåle. Vi kender nu ca 60 eksemplarer, hvoraf ca 20 er hele. De er fuldstændig

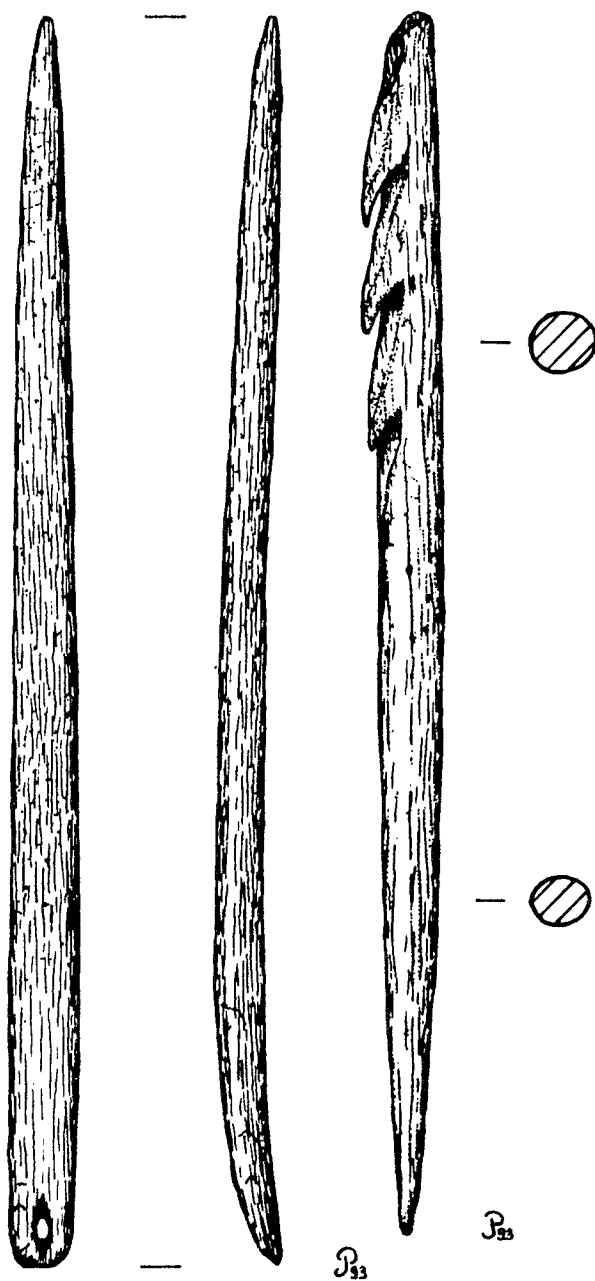
magen til dem, der anvendes idag, blot var de ikke fremstillet af metal, men af ben.

En usædvanlig stor nål med et ovalt, udskrabet øje kan måske være brugt til at lave fiskenet, mens en lille sømlignende genstand måske har været et skaft, hvor en stenspids til graving har været indsat. Der er fundet nogle meget elegante spidser med modhager lavet i tand og tak. Disse kan have været brugt til fuglejagt eller som fiskespyd.

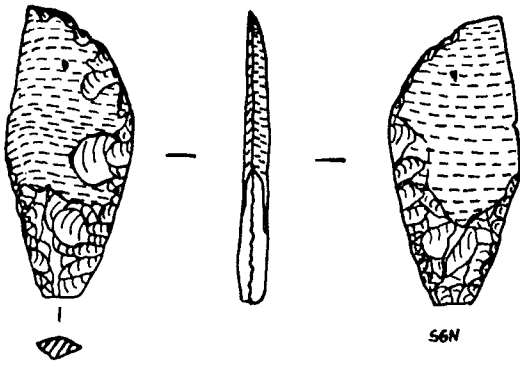
De mest almindelige sten-redskaber er stikler – en slags kniv, hvormed mange af benredskaberne er blevet fremstillet. Et usædvanlig stort redskab, som er brækket midt over, har en buet tildannet æg. Det ligner en kniv, og formen leder tanken hen på, at vi her har kvindeknives/uloens prototype.

Synåle lavet af fugleknogler. Størrelse 1:1.

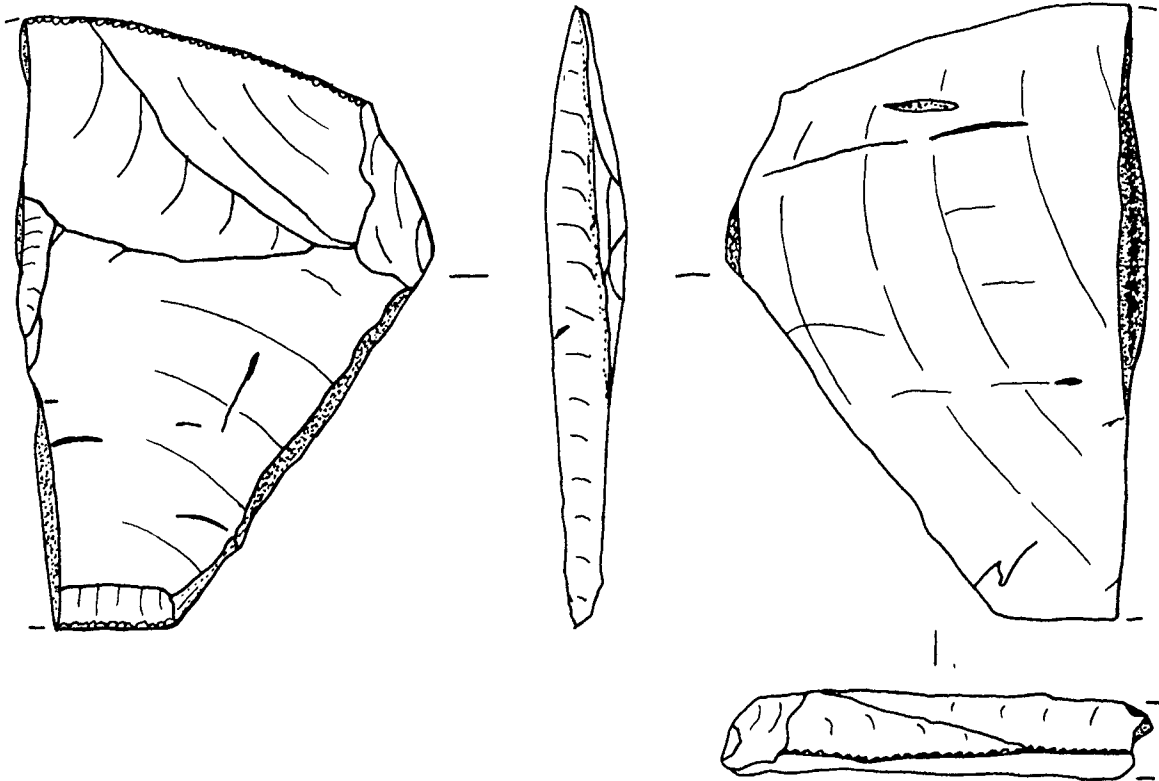
En stor nål af rensdyrtak og et fugle- eller fiskespyd af hvalrostand. Størrelse 1:1.

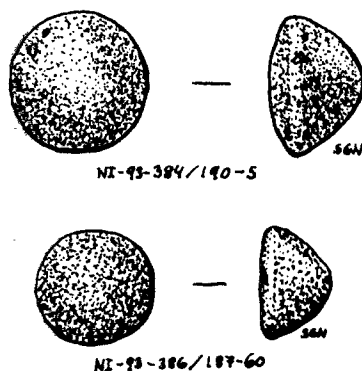
Facetsleben spids. Killiaq. Størrelse 1:1.

I udkanten af bopladsens mødding fandt vi nogle stenredskaber, som så helt anderledes ud end dem, vi har fundet på resten af bopladsen. De var godt nok lavet af killiaq/kiselskifer, som de

fleste andre af stenredskaberne, men de var specielle ved næsten alle at være helt slebne. Man har tilmed brugt slibningen til at formgive dem således, at de havde nogle klare facetter på fladerne. Vi kalder dem derfor facetslebne spidser. Denne type redskaber er ikke tidligere fundet under arkæologiske udgravninger i Grønland. Noget tyder på, at de stammer fra en periode af Grønlands forhistorie, som vi ikke tidligere har erkendt. Hvornår dette er, ved vi endnu ikke. Måske stammer de fra den absolut sidste tid af Saqqaq-kulturen, lige før eller samtidig med, at Dorset-kulturen kom til Vestgrønland. Den grundige analyse af fundmaterialet, som forestår, vil forhåbentlig afklare dette.

Kvindekniv/ulo? Killiaq. Størrelse 1:1.

Øverst: Lerkonkretion af naturen. Nederst: Fedtstenstand lavet af et menneske. Størrelse 1:1.

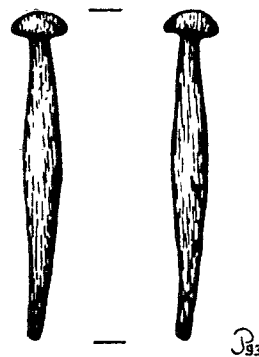
Til slut må som et lille kuriosum også nævnes nogle sjove »spillebrikker«. Man kan på strandene rundt om i Grønland finde nogle flade, runde eller koniske lerklumper. Disse er dannet af naturen. Ofte kan man finde en lille forstening inde i dem. Vi har fundet en del af disse runde og koniske lerklumper på bopladsen. De er sikkert blevet samlet af Saqqaq-menneskene af samme årsag, som vi ville samle dem, nemlig at de har sjove former, og man kan lege med dem. I år fandt vi nogen magen til – blot var disse lavet af mennesker. De var nemlig skåret i fedtsten. Så også Saqqaq-mennesket har sikkert kendt til spilleliden-skabens glæder.

Overalt i verden gennemføres der i disse år flere og flere arkæologiske undersøgelser. Arkæologien er uden sammenligning den mest folkekære viden-skab i den industrialiserede verden. Men også i andre dele af verden er der stor interesse for de arkæologiske undersøgelser. Blandt de oprindelige folk har f. eks. aborigines i Australien samarbejdet med arkæologer. Gennem udgravningerne opnåede arkæologerne en

viden om de ældste bosættelser på det australske kontinent – en vigtig viden for hele menneskeheden. Og aborigines kunne efter udgravningerne med fuld ret sige, at de ikke kun havde været i Australien nogle få århundreder, men at deres tilstedeværelse strækker sig 25.000-30.000 år tilbage.

På denne måde medvirker arkæologien til at genskabe en forlængst glemt forhistorie, og den medvirker til at et folk kan forstå sig selv som ét folk med én lang historie over et meget stort område.

Også i Grønland har arkæologiske undersøgelser de senere år vist, at inuit har været her længe, og meget længere end man troede for blot nogle få år siden. Man kalder dem Independence, Saqqaq, Dorset og Thule-kultur. Dette er arkæologiske betegnelser, som mest fortæller om nogle forskelle i deres materielle kultur, f. eks. deres boliger og redskaber. Men på mange punkter er lighederne større end forskellene. Selvom deres harpunhoveder var lidt

Skaft til graveringspids? Hvalrostand. Størrelse 1:1.

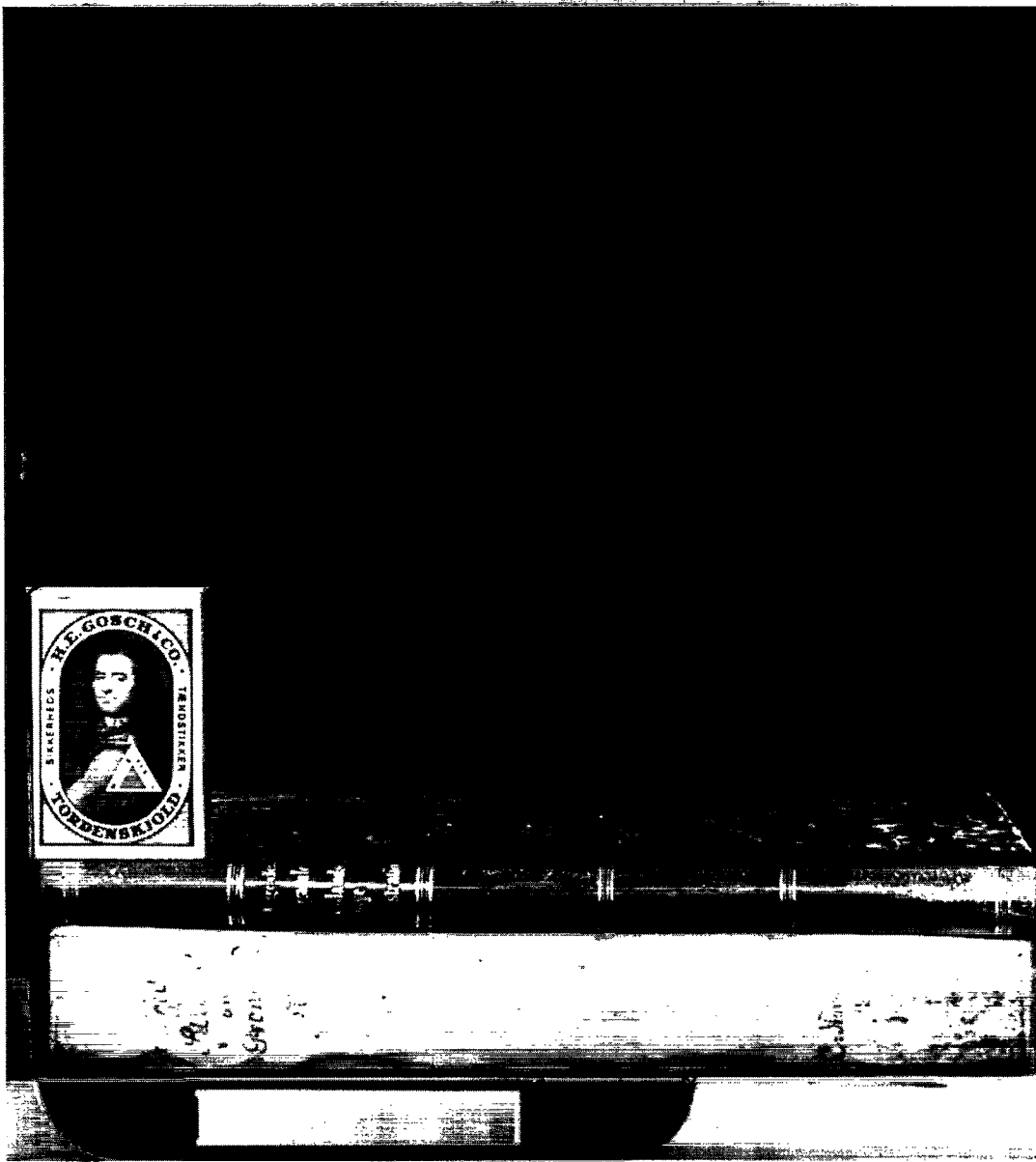

Et ildsted set fra oven. Ildstedet er firkantet og omgivet af 4 store sten og fliser. Inde i det lå kogestenerne, som har været brugt til madlavning og boligopvarmning.

forskellige fra kultur til kultur, brugte de alle harpunhoveder. Selvom deres fedtstenslamper var lidt forskellige brugte de alle fedtstenslamper. De var med andre ord alle inuit-kulturer. Arkæologien, der nu føres fra de grønlandske museer, er derfor ikke bare en afdækning af Grønlands forhistorie – det er en afdækning af det grønlandske folks

fælles forhistorie. Derfor må vi alle værne om fortidsminderne – det er det grønlandske folks kulturarv.

Denne artikel har kun berettet om undersøgelserne på Nipisat fra 1989 til 1993, som jeg har forestået. Tinna Møbjerg vil i en kommende artikel berette om de afsluttende undersøgelser i 1994, som hun har ledet.

Marinens Bibliotek.

Foto: Pia Arke, 94.